

érdemei, hogy gyujtsunk a régi fénynél új szövétneket! S ezennel a hála-ünnepélyt megnyitom.

II.

NAGY-SOLYMOSI KONCZ JÁNOS ÉLETE.

Irtta és az emlékünnepélyen felolvasta: PÉTERFI LAJOS, tanár.

A ki esze, szive vagy karja erejével nemcsak a saját érdekeit szolgálta életében, hanem a társadalmilag közös jólét megmentését, előmozdítását és felvirágoztatását is szíven hordozva, ezek érdekében olyant vitt végbe, mit a szorosan vett kötelesség nem szokott az emberek elébe szabni; az érdemi meg, hogy életéről, a jövő boldogsága munkásainak sorában, tisztelettel, szeretettel és hálával emlékezzünk. Minden ünnep egy szép emlékhez fűződik. Mi is, ünnepelvén emlékezzünk, hogy szívünk melegüljön az emlék fényénél.

Nagy-Solymosi Koncz János, kinek életét abból a kevés adatból, mit inkább csak a jelesek életével hosszasan foglalkozni szerető emlékezet, de az is elég fukaron bocsát rendelkezésünkre, ismertetni szándékozom, jótékony szívével hozott áldozatot a nevelésügy és válásfelekezetünk jövője érdekében. Neve tehát megérdemli, hogy hálával emlegessük, élete pedig ugy egészében, mint részleteiben több tekintetből tanulságos. Ő gazdag ember lett bámulatos igyekezetével és maradandó szép emléket biztosított nevének szerzeménye egy részének nemes felhasználásával. A gazdagság sok rosznak lehet okozója, de nemes szívü ember kezében világot boldogító eszköz, mondotta és be is bizonyította Széchenyi István. Egy szegény iskolamester gazdag fiához is e részben buzditásul bátran mehetünk iskolába.

Nagy-Solymosi Koncz János 1775. november 11-én született¹⁾ Udvarhelymegyében, Városfalván, hol apja, szintén Koncz János, iskolamester és énekvezér volt. Ennek Zoltán Zsuzsánnával, ottani szabad székely földmivelő leányával kötött házasságát az isten öt gyermekkel áldotta meg, kiknek nevei: János, József, Klára, Sámuel és Judith.

¹⁾ Azon időből a városfalvi keresztelő anyakönyv nincs meg, de maga leveleiben többször megnevezi korát. — — „s nem is sokáig élhetek, mert 62 Évet be töltöttem 11-o Nov.“ írja 1837. decz. 10-én Koronka professornak. „70 éves lévén, az elutazás ideje nem lehet messze“, mondja 1845. jul. 23. az E. K. Tanácshoz irt levelében. Bele léptem a 81. évbe“, írja 1856. Koronkának Ezeket s később idézett leveleit lásd a sz.-kereszturi unitárius gymnasium le-
vél-tárában.

Az apa Koncz János kis-solymosi volt, két testvére ott gazdálkodott kis birtokukon. A 17. és 18. évszázban egy nagy-solymosi gazdag és egy kis-solymosi szegényebb Koncz-család virágzott. A kettő egy eredetű, de a rokoni összetartozás érzete nem igen füzte egymáshoz régebb idő óta. Azonban a mi Konczunk, mikor alapítványaiért hirre kapott, a nagy-solymosi gazdag ággal szívesen ujította fel a feledésbe ment rokonságot; mert azok voltak a család régi nemes levelének birtokosai; azok is vele, mert gazdag és neves lett. Előkelő családokkal, gazdag emberekkel a hült rokonságot feléleszteti emberi hiúságnál több okból is történhetik; fajunk nemesbé tökéletesbé tételére ösztönből törekszünk. Szép törekvés, kivált ha a jövőre irányul, nem pedig a multra. A többi nagy- és kis-solymosi Koncz között ezután sem igen lett szorosabb a rokonság köteléke, de a szászvárosi gazdag postamester hízelt magának a Nagy-Solymosi előnév használatával. Ily előnévvel Koncz Boldizsár a 17. évszáz elején parajdi kamaraispán volt, 7 fiu apja. Ezek és utódiak közül többen viseltek előkelő megyei méltóságokat. Az egyik fiu, Boldizsár, ki azon évszáz közepén (1663—1684) unitárius püspök volt, a Rákóczi-világ által elpusztított és meggyengített unitárius ekkleziák szervezése körül nem kevés érdemet szerzett, egy Catechismust is irt, melyet még a jelen száz elején használtak iskoláinkban.¹⁾ A kis-solymosi Konczok közül viszont egy Boldizsár nevű a mult száz elején (1719—1759.) tordai iskolánknál igazgató s később bágyoni pap, szép tekintélynek örvendett. Ez már Kis-Solymosi előnevet használ.²⁾ A két solymosi Konczok különválása tehát még korábban eshetett.³⁾ A nemes levelet valószínűleg a külön válás előtt Nagy-Solymosi előnévvel kapták, de a Kis-Solymosban elaprósodott, szegényebb ág megelegetve a székelységgel járó előnyökkel, nem sokat törődött vele a mi Konczunkig; míg a másik, mely a család ősi méltóságát és gazdagságát tovább fenntartotta, büszke volt kiváltságaira.

De térjünk vissza ezután a családra vetett, nem lényegtelen kitérő pillantás után a vasosfalvi iskolamester családjához s aztán onnan kísérik egyik gyermekének életpályáját.

Öt jóra való gyermek volt a szegény család disze. A mi Konczunk sokszor beszélte öt meg-meglátogató rokonai előtt, hogy szü-

¹⁾ Aranyos Rákosi Székely S. Unitárius vallás tört. 140. l.

²⁾ U. o. 181. l.

³⁾ Derzsi József nem szerencsésen találgat, midőn a Konczokat az említett Boldizsár 7 fiával választja külön. L. Kor. Magv. 1873. III. füzet.

lői nem panaszkodtak soha, nem sokalták az öt istenáldást szegény apjoknak sokat főtt a feje, sokat töprengett avval a gondolat-
tal, hogy bár fiai mikép kaphassanak több nevelést, mint a meny-
nyit a szülői ház adhat. Azonban vigasztalta gyermekei örvendetes
életrevalósága. Térdén tanitgatá olvasni mindeniket. Mikor az ő is-
koláját kitanulták, fiait az életbe bocsátotta. Ezek ott, legnagyobb
részben a saját arravalóságok segítségével, megbirkozva a szegény
tanulókra mindig váró nehézségekkel, jóra való, becsületes emberekké
fejlődtek, büszkeségeivé szülőiknek. József azon a szegényes pályán
működött, a melyen apja, több helyt, egy ideig a sztmihályi iskolá-
nál is. Sámuel, iskoláit végezve, szerencsés házasság útján Borbán-
don földbirtokos lett. A leányok közül Klára Koncz Mártonhoz ment
férjhez, ki rendre Gálfalván, Alsó Boldogasszonyfalván, Ravában és
Székely-Kereszturon, két utóbbi helyen már esperesi méltósággal
paposkodott, Judith pedig Barabás Ferenczhez, ki mint fiatfalvi lel-
kész halt meg.

Apjok határozott jellemű, törekvő, de szigorú, vaskos termé-
szetű ember volt, néha indulatos is, a mit benne nagy akaraterejé-
nek és szegény sorsának ellentétei fejthettek ki. Hivatala mellett
gazdaságot és csikókereskedést folytatott. De bármily nagy volt tö-
rekvése: családját a szegénységből nem tudta kiemelni. Jelleméből
e pár férfias vonást ismerjük csak, s mint meglátjuk, ezeket részben
fia is örökölte. Nem is kap az akaraterejénél és szilárdságnál szebb
örökséget a fiu édes apjától. Anyjának a nevének kívül semmit sem
tudhattunk meg.

János, ki szülőitől testvéreivel együtt gondos első nevelést és
oktatást kapott, 12—13 éves korában hagyta el először a szülői
házat; 1787-ben vagy 88-ban Toroczkóra, akkor s azután is sokáig
a szegény székely unitárius tanulók egyik menedékhelyére vitték ta-
nulni. Apjától szigorú jó tanácsokat, anyjától sok meleg, gyöngéd
jó kívánságot vihett oda, de pénzt aligha többet annál az 5 ezüst
forintnál, a mit egyik anyai nőrokon adott neki és édes anyja vart
kabátja belső zsebébe,

Ennek az 5 frtnak jellemző története van. Akkor bontotta ki
zsebéből, bár közben sokszor sürgethette a szükség, mikor néhány
év múlva tordai diák korában az első tógát csináltatta. Tudott már
gyermek korában önmegtagadó lenni, a mi sok embernél az ősz haj-
jal sem fejlődik ki.

Toroczkón, abból következtetve, hogy Tordán először melyik
osztályba lépett, két-, legfennebb három évig tanulhatott. Az ottani

anyakönyvben azonban Joannes Koncz csak egyszer, 1789-ben fordul elő az alumnus tanulók között.¹⁾

A következő év őszén a tordai gymnasiumba megy testvérével, Józseffel együtt. Mint syntaxista kezdi itten tanulmányait, és a neve után később vetett jegyzés szerint cito fit poeta gyorsan ment fel a poétai tárgyak tanulói közé.²⁾ Itt négy évig tanulván, 1794. őszén lépett a kolozsvári iskolába, hol akkor Lázár István püspök volt az igazgató, a nagytekintetű és szoros fenytéket tartó ember.³⁾ Itteni tanuló korában épült a kolozsvári diszes iskola, miután az utókor örök hálájára érdemes Zsuki László 1792-ben az unitárius egyház számára megtette nagyszerű alapítványát.

Épen a Koncz Kolozsvárra menetelének idejében vetette meg alapját az unitárius áldozatkészség a sz.-kereszturi gymnasiumnak is.

Fz időtájra esik az unitárius egyháznak annyi nyomás után való fellélekzése. Szabad eszmék lengették be a modern Európát a mult száz végén. melyeknek gyökérszállai a reformátio korába nyulnak. Már két évszáz, de különösen a 17-ik zivatarai nagyon meg rongálták volt a szabad gondolkozás kicsiny egyházát és a magyarság ügyét egyaránt. Magyarországon korán létesült számos ekkléziája elenyészett, életereje a sok nyomás sulya alatt lankadott. Csak Erdélyben árthatott kevesebbet a sok zord idő a mindig gondosan ápoltt kicsiny élőfának, a melynek ma szépen viruló, enyhet adó koronája alatt békén pihenhetünk életküzdelmünk apró munkája után és ápolhatjuk is.

A mult száz végéig, háromszáz éven át sajnos körülmények közé jutott volt a magyarság ügye is. De miután a politikai szabadság szele megindult Amerikából és Franciaországot első sorban forrongásba hozva, pártfogást, életet kezdett magának követelni Európaszerte, nálunk is meglátszott hatása. A József császár németesítő rendeletei és a szabad eszmék hatása felébresztették a megbénultnak tekinthető magyar nemzeti önérzetet. Irodalmunk csak hamar bámulatos lendületet vett nemzeti irányban s más téren is felpeszdlött a magyar szunyadó életkedve.

¹⁾ Az ottani igazgatótól tudom, ki azon neve után tett jegyzésekről, a mikről Derzsi J. beszél már említett dolgozatában, nem tud levelében semmit.

²⁾ A tordai anyakönyv szavai: Ao. 1790. Diebus 7. br. Josephus Koncz ex Városfalva. Ety. Synt. 1791. Die ult. Juni fit poeta. És azután: Ao Dieque eodem Joannes Koncz iterum ex Városfalva. Syntaxista, cito fit poeta. Anno 1794. Die 6. a. 7. br. promovetur Claudiopolim.

³⁾ Ar. Rák. Székely S. Unitárius vallás tört. 177. l.

Az idők szelleme kedvezett, mint mondók. az unitárius elveknek is és nemcsak fellélegzteni engedte, hanem hosszas szenvedés sok vesztesége után tette buzditotta ezen egyház hiveit egy szebb és jobb jövő érdekében. Mihelyt cselekedni szabad volt, nem hiányzott a buzgóság és áldozatkészség sem. Ez adott a kolozsvári iskolának sok megpróbáltatása után végre szép hajlékot és a székelykereszturi középiskolának, mely ma a Székelyföldön élő 50 ezernél több unitáriusra nézve életkérdés, ez adott lételt; ez tartotta és tartja fenn s csupán ez biztosíthatja kétségkívül az egyház jövőjét is.

Ilyen időkre esik a Koncz ifjusága. És kire hatna korának jó irányu szelleme, ha nem az ifjuság lelkére! Ifjuság volt akkor az a sereg, mely hazánk és egyháznknk jövője érdekében annyit tett, haza és vallás oltárára oly sok áldozatot hozott. Ébredésünk kora volt az az idő sok tekintetben. Nem lehetett tehát egy pillantást ne vetnünk reá. Az unitárius egyházat és elveit eleitől fogva csak a féltékeny butaság és babonás elfogultság üldözte. De mióta a katolikus papság s más uralkodó hatalmasságok belátták, hogy a népet ezen két daemon hatalmában tartani nem lehet és a saját jól felfogott érdekükből sem előnyös; mióta a gondolat és lelkiismeret szabad sága még a hit dolgaiban is szót követel magának: azóta az unitárius egyháznak tisztán krisztusi, homályban, titokba semmi tekintetben burkolózni nem szerető, a szívet és az észet egyaránt kielégítő elveit nincsen miért féltünk; azóta a testvér keresztény felekezetek felvilágosultjai is méltányló elismeréshen részesítik és tiszteletben tartják elveit és készséggel elismerik létjogát a protestáns világban. Az igazságot félteni sohasem kell, de ápolni jó.

Nem tudjuk, hogy Koncz hány eminenset kapott iskoláiban, de az nem lehet, hogy korának szelleme joltevő hatással ne lett volna fogékony ifjui lelkére.

Kolozsváron a főgymnasiumot 1797-ben már elvégezte volt, ugy látszik, mert ez évben október 1-én az Egyházi Képviselő Tanács kinevazi a kisebb latin osztályok tanítójának. Először e minőségben kezdi szolgálni szeretett egyházát s szolgálja 1799. február 10-ig; azután 1800. január 27-ig az oratorok tanítója s egyszersmind az iskola főnöke Pakei József igazgatósága alatt.

Mily sikerrel tanult osztályaiban és működött a tanítás körül, adat hiányában nem tudjuk megmondani. A tordai gymnasium anyakönyvében található, főlebb idézett jegyzés szerint: gyorsan lesz poéta, a mi arra enged következtetni, hogy kiváló tanuló volt. Ugyanis akkor s azután is sokáig, az unitárius iskolában nem rendszeren

egy év alatt végzett a tanuló egy osztályt, hanem az igazgatón állott a főlebbvitel vagy nem vitel.¹⁾ Derzsi József, ki a Koncz életét sokszor megbírálatlan adatok, sokszor nem épen szerencsés kitalálásának és ráfogásoknak a valóság közé vegyítésével vázolta volt,²⁾ iskolai hivatalaiból következtet jó tanulóására, mert azok akkor — ugymond — kitüntetések voltak! Azok lehettek, épen mint ma, ha ezeket az állásokat többen, nem voltak azok, ha kevesen keresték. Az okoskodás csak ez utóbbi kimutatása után lehetne számot tevő bizonyíték. Azonban mi is azt mondjuk, hogy kiváló tanuló volt, mert a fennebbi adaton kívül: rokonai előtt ő maga többször avval dicsekedett és tanuló társai is ugy emlékeztek,³⁾ hogy gyors esze, jó felfogása és különösen nagy szorgalma a kiválóbbak közé emelték. Még Tordán kezdete volt s Kolozsváron önszorgalmán megtanulta a német nyelvet. Hogy a tudományokkal is egész életében szeretett társalogni, szeretett olvasni, eléggé bizonyítja az, hogy kétezer ezüst forintot érő könyvtárát pusztította el az 1848—49-ki forradalom.⁴⁾ Még ma is, mikor oly sok a magánkönyvtár, melyik jószág-igazgató dicsekedhetik viszonylag akkora könyvgyűjteménnyel? Stílusa leveleiben felett koponyájú emberre vall; nemcsak határozott jellemet, könnyed, logicus gondolkozót látunk belőle, hanem sok ismerettel megtisztított gyakorlati észjárást is; átlátszóan és mégis tömött nyelven, keresetlennül, folyékonyan s mindenek felett jó magyarsággal fejezi ki gondolatait.

Gyakorlati életeszének és életrealóságának bizonyítására nem egy adatunk van már gyermekkorából. A szülői háztól eljövetele óta maga tartotta fenn magát tanulói pályáján. Szülői legfennebb ruházkodásához lehettek segítségére. Szegény iskolamestertől, kinek még hozzá három fia végezte az iskolákat, nem is telhetett másképen. Az életet korán meg kellett ismernie mindeniknek. Otthon nyáron át a szünetezni haza-haza rándult fiukat mezei munkára fogták. János még toroczkói tanuló volt, midőn indulatos apjának feddésére egy alkalommal ezt válaszolta: „Ne szidjon semmirevalónak, apám, van nekem elég akaraterőm, s ha Isten segít, még ember lesz belő-

¹⁾ Sz.-kereszturi gymnasiumnak e száz elejéről maradt vizsgálati jegyzőkönyveiben oly eseteket is látunk, hogy év végén senkit sem vittek a syntaxis-ták közül a poéták közé s ott meghagyták a tanulók egy részét más évre is.

²⁾ Mint mondtuk: a Ker. Magvető 1873. III. füzetében.

³⁾ Derzsi szerint.

⁴⁾ Lásd Koronkához 1856. május 27-én irt levelét a sz.-kereszturi gymn. levéltárában.

lem.“ Akarni mint férfi is nagyon tudott. Szintén van adatunk, hogy egy krajczárból kettőt csinálni szerető természete is már gyermekkorában életjelt adott magáról. Toroczkón nélkülözései mellett is megtakarított filléreit otthon gyümölcsötteni szeretete volna. Városfalván tojást vásárolt össze, Udvarhelyre vitte maga és ott szép nyereséggel eladta. Ki ne jósolta volna meg már ekkor, hogy ilyen természet mellett e fiából, ha él gazdag embernek kell lenni? Egy évben a nyarat Toroczkón töltvén, gyakran elment napszámban mezei munkára ottani birtokosokhoz. Tordán és Kolozsváron, mint ma is igen sok székely tanuló, alsóbb osztályuk tanításával szerezte meg a szükségeseket. Már tanulói pályáján juthatott eszébe; be jó volna ha az oly szegény jó igyekezetű tanulók segítésére iskoláinknál alapítványok volnának.

Kolozsvári tanítói és iskolafőnök korában többek között a Szentiványi Dániel fiainak is magántanítója volt, ki gondos fáradozását egy évig pénzzel jutalmazta, később azonban olyan szerződésre léptek, hogy Koncz már szép összeget tevő megtakarítgatott huszársával borjukat vett s Szentiványi azokat számára nyáron a közlegelőn, télen a saját takarmányával gondoztatván, fölnevelte.

Azt is fentartotta a hagyomány, hogy az élelmesnek termett Koncz, marhái egy részét eladván, tanítói teendői mellett borkereskedésbe fogott. Több szőlősgazdától még nyáron megvásárolta azon évi termést; őszre a collegium pinczejét kibérelte, hordókat szerzett, szőlőjét a diákok segítségével leszüretezte és borát maga kezelte is. Később az a gondolata támadt, hogy borán még többet nyerne, ha maga el is árusítaná. Megvásárolt tehát a Trencséntéren egy fogadót s ott mérette a saját termését. A fogadót később egy tanuló rokona adta el, kinek átadta volt, hogy jövedelmét fordítsa tanulása költségeire.

Ezek után nagyon érthető, hogy K. gazdag ember lett, sőt az lett volna a csoda, ha ilyen természet mellett szegénynek marad.

A kolozsvári főiskolát 1800-ban az iskolai év végén 25 éves korában hagyta oda. Ettől fogva 9—10 évig életéből igen keveset tudunk. A mit Derzsi ide vonatkozólag elmond, az semmiképen sem állja ki a kritikát s még a mellett ingatag, magát elhatározni nem tudó, kapkodó természetnek tünteti föl. Szerinte ugyanis elhatározta volna, hogy életét egyháznak fogja szentelni, erre buzdítva az unitárius egyháznak szeme láttára felpozsdült élete és néhány őse példája által; eltökélte volna tehát, hogy e célból elmegy külföldi egyetemekre és kiképezi magát tanárnak. Tett is ajánlatot az egyházi

Főtanácsnak, melyet az elfogadott. Akkor aztán vagyonát pénzzé tévén, ez évszáz első évében, zsebében ötezer ezüst huszassal P. Horváth Károlylyal Bécsbe ment; ott beiratkoztak az egyetemre és együtt is laktak, mignem Horváth valami szolgálai teendőket kívánván társától, az zsebére ütött és ott hagyta őtet. Más külföldi egyetemre szándékozott menni, de ehhez útlevelet nem kaphatott. 1803-ban valószínűleg a miatt a hír miatt, hogy a francziák a várost szándékoznak megtámadni, oda hagyta Bécsset.

Bécsben ennyi ideig mivel foglalkozott, ha az egyetemen volt, ott mit hallgatott? Nem tudjuk. Hiszen ez idő alatt ott akár el is végzezhette volna a tanári pályát, ha már azért ment volt oda! Ha elvégezte, miért nem kínálkozott Kolozsvárra tanárnak, ha csakugyan a Főtanácstól erre engedélyt kért és kapott volt is? Ki felel e kérdésekre? Tény, hogy a kolozsvári iskolából eltávozva volt Bécsben — s ott P. Horváthtal, mivel az csizmája tisztítását kívánta tőle, meghasonlott, de egyéb semmi sem bizonyos.

Még bizonytalanabb ezutáni élete. Derzsi után adjuk, hogy a lehető valót kiválogathassuk belőle. Bécsből jövet — így adja elé, hogy összefüggést is csináljon — Pozsony táján az út mellé a gyepre heveredett pihenni. Egyszer csak mellette egy öreg ur akar felülni egy kopott bérkocsiba. Ő oda ugrik, felsegíti. Az öreg Festetics Györgyöt, mert valószínűleg ő volt, az ifju előzékenysége meglepi, felülteti maga mellé, Pozsonyban ellátja mindennel, tudakozza, hogy ki? és hová? Koncz elmondja, hogy külföldre akar menni. Az ismeretlen jó úr lebeszéli s ajánlja, hogy a helyett tartson egyenesen Keszthelynek, ad ő ajánló levelet a georgicon igazgatójához. Elég az hozzá oda ment, a gróf költségén ott végezte a gazdászatot. A meghívások egymást érték. De ő egyet sem fogadott el, mert még tanulni akart, hogy régi vágyát, t. i. hogy ur lehessen, elérje. Hát aztán miért ment volt oda, ha most mikor végzett, más téren akar ur lenni? Kérdezhetjük.

Bécsbe a tanárságért ment volt s nem lett tanár. Keszthelyen gazdasági intézetet végzett és nem lesz gazdatiszt. Hanem 1806-ban Maros-Vásárhelyen találkozunk vele, a hol megelőzőleg cancellistáskodott vala, mert ez évben a szent-mártonnapi perioduson ügyvédi vizsgát teszen, oklevelet szerez. Mert ügyvéd lesz talán? Nem, hanem 1810-ben ugy találkozunk vele, mint egy talpraesett praefectussal. Így teszi jogataggá, határozatlan jelleművé életirója az efféle hibáktól ment férfiut.

A keszthelyi historiához fűzött dolgokból, az ott végzés után kapott egymást érő ajánlatokból s azoknak gyermekes el nem fogadásából mi lehet valóság és mi lehet az életiró ráfogása, annak megítélhetésére álljon itt Deeninger Imrének, a keszthelyi kir. gazdasági intézet igazgatójának, kérdezősködésekre hozzám irt leveléből a következő részlet: „Koncz János neve a georgicon hallgatói között nem szerepel; nincsen teljesen kizárva, hogy itt volt, de nem valószínű. Midőn a georgicon történetét megírtam¹⁾ egész levéltárát áttanulmányoztam, igaz, hogy 1797—1809 re matriculákat nem találtam, azonban jegyzék a felvételekről minden évről található volt; azért nem tartom valószínűnek, hogy nevezett a georgiconnak mező-gazdasági felsőbb osztályában hallgató lett volna. Lehetett azonban egyéb osztályaiban, ezekről matriculák egyáltalában találhatóak nem voltak. Ha a Fesetics költségén ott tanult, alig lehetséges, hogy a levéltárban is valami nyoma ne maradt volna! Azonban mivel a hagyomány tartja, tegyük fel, hogy volt egy kis ideig Keszthelyen. Tehát végre is 9—10 évi életéből, csak annyit állithatni komolyan: tartózkodott egyideig Bécsben, megfordult valószínűleg Keszthelyen is a georgiconban, Maros-Vásárhelyt cancellistáskodott, ügyvédi oklevelet szerzett; de a részletekre, czéljaira következtetni, nincsen miből. Leginkább megüti a valószínűség nagy mértékét a mi feltevésünk. E szerint azért volt annyi helyen, (még több helyt is megfordulhatott) azért kezdett annyi félébe, mert hányta a sors a zavaros világban, próbálkozott, kereste a szerencsét. Így az ingatagság, határozatlanság hibáját sem fogjuk reá, sőt az ezelőtt is ezután is életéből látszó lelki erő tűnik ki a férfikor kezdetén lévő Konczból, a mennyiben, ha hányta is mostoha sorsa most ide, majd amoda, nem ijedett meg az élettől, elég életrevaló volt arra, hogy ha itt nem sikerült, amott próbáljon magának szerencsét. Végre megtalálta.

1810-ben a Lázár grófi családnál találjuk Gyalakután, mint az uradalom jogügyi kezelőjét és jószágigazgatóját. Mikor ment oda és onnan el, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy 1816-ban a nagy éhség idején már nincsen ott. Legtovább 5 évet tölthetett ennél az udvarnál. Ezalatt fentartotta ismét csak a szájhagyomány mint anynyi mást: keze alatt a birtok sokkal jövedelmezőbb lett; az udvar ház körüli jegenyessort az ő idejében ültették. Fizetését, mely évenként nagy mértékben szaporodott, marhatartásban és gabonában

¹⁾ Ezt szíves volt megküldeni nekem D. úr; eleitől évenként adja benne az intézet tanulóinak névsorát, de Koncz név nincsen közöttök.

kapta. Azonban pénzesedését az ideges természetü, hóbortos hírébe került gróf gyanus szemmel kezdette nézni, pedig utóbbi időben maga is tetemesen több jövedelmet húzott birtokaiból; másrésről gazdasági nézeteik is eltérők lettek volna, meg aztán azt is beszélték, hogy a gróf beadósodott volna tisztjének, a mit aztán nem tudott magának megbocsátani. Ezek közül valamelyik vagy mindenik együtt okozhatta, hogy a különöz, kevés megfontolású gróf és tisztje között feszült lett a viszony; kettőjük között többször csaknem tettelegességre került a dolog. Koncz pedig senkinek keménységét hasznos szolgálatai elismeréseül tűrni nem akarván, beadta lemondását. Ekkor átlátta Lázár gróf, hogy gazdasága mit veszít a pontos, lelkiismeretes, éjjel-nappal a gazdaság érdekei körül fáradozó praefectusban, de az semmi kérésére sem volt hajlandó maradni, annál inkább, mert már hasonló jövedelmű állás kínálkozott Algyógyon Kun Zsigmond grófnál. Távozásának a nyoma nemsokára meg is látszott az uradalman, szokta volt mondani.

Algyógyon több tapasztalattal és nem kevesebb odaadással élt hivatalának. A Kun grófoknak, különösen egy fiatal özvegy grófnénak nemsokára valóságos kegyencze lett. Pár év múlva kivehette haszonbérbe a grófi család csigmói birtokát. Tovább is Algyógyon maradt ugyan és hivatalát folytatta, de a mellett bérletét is, melyet előnyösen köthetett, tisztjével a maga gazdasági nézetei szerint gondoztatta: maga is mindegyre ott termett, mignem 1718—19 ben a csigmói birtok eladóvá tétetvén, megvásárolta és hivataláról lemondva, a sajátjába ment gazdálkodni.

Honnan lehetett pénze akkora uradalom megvételére, a melyhez az egész község tartozott 25 jobbágy kivételével? A vételért nem ismerjük, de hiszen ha előnyösen szerezte meg, akkor sem kevés összeget adhatott érte, az bizonyos.

Emlékezhetünk, kolozsvári iskola főnöksége végén, mikor az iskolából kiment a világba, vagyona ötezer ezüst húszast tett, pedig fogadóját még el sem adta volt. Ez a mostani pénz — és vagyon értékhez viszonyítva csaknem annyi o. é. frtnak felel meg. Nagyon önmegtágadó egész életében tudott lenni. Cancellista korában M.-Vásárhelyt búzával kereskedett. Gyalakutáról Algyógyra sok gabonát szállíttatott volt, mert fizetését, mint említők, egy részt terményekben kapta. A kereskedés különösen jól fizetett az 1816—17 i szűk világ idejében. Algyógyon és vidékén nagy mennyiségű búzájának vékája 16—24 váltó forinton kelt; így is örömet szívték, csak kaptak. A vidéki szegénységnek munkáért előlegezte vagy olcsóbb ár-

ban adta, miért az akkor segélyezett népnek a maradéka is emlegeti nevét. Ezekben van a felelet, hogy mikép gazdagodott meg anynyira, hogy uradalmat vehessen. Szóval ügyessége, takarékosága, okos gazdálkodása, meg szerencséje együtt tették gazdag emberré. Ezeket azért tartottam szükségesnek felelegetni, mert akadtak roszakaratu emberek, kik meggazdagodása jövén szóba, tisztakezűségben hajlandók voltak kételkedni.

Nem sok idő múlva Csigmóra költözése után, a közeli Szászvároson megvette a postakezelés jogát két nagy telekkel és az azokon levő épületekkel együtt 30 ezer ezüst húszason és nemsokára 25 ezerrel megszerezte az ugynevezett nagy Postarétet. Ettől fogva szászvárosi házában lakott. Csigmói birtokát azonban tovább is maga kezelte bírója segítségével, ki haláláig szolgálatában volt s ki — mint szokta mondani — veszedelmes gazember, csakhogy jól használható. Végrendeletében Musgyénak, így hívták a bírót, egy többször kért cserefát oly kikötéssel hagyott, hogy legelőbb is akaszsa fel magát reá; megérdemli, mert eleget lopta erdejét az ilyen amolyan! . . .

A postamesteri teendőket is eleinte maga végezte; később egyig-másik magához vett rokonára bízta.

Igyekezete, szorgalma, gondos életrevalósága kényelmet biztosított volna már ekkor az életben sokat hányódott férfiúnak, de ő most sem hevert annak párnáján. Családi életet nem alkotott, sohasem nősült meg, nem tudni mi okból és még is éjjel-nappal küzdött, fáradott, izzadott! Azon emberek közé tartozott, kik ezek nélkül nem élhetnének. Szegény Koncz rokonait majd biztosabb anyagi helyzetbe juttatni s felekezete iskolái számára nevét megörökítő áldozatokat hozni, e két gondolat volt szórakoztató mulatsága. Hány-szor és és hányfélet tervezett e két gondolat körében, midőn Szászvárosról Csigmóra és Csigmóról Szászvárosra vitték kopott szekerén szép lovai! Máskor ritkán ért reá.

Szászváros előkelő köreivel barátságos viszonyban élt; humoros modoráért kedvelt tag volt az ottani társas körökben. Összekötetései voltak Udvarhelymegyében a tekintélyes Mihály Jánossal, Ugron Istvánnal, Hunyadmegye szerepvívőivel, a kik házában sokszor vendégszerető fogadtatásban részesültek; magyar szokás szerint együtt bor mellett eldöntötték a megye és az ország dolgainak napi kérdéseit. Váradi Mihály szászvárosi ev. református pappal épen szorosabb barátságban volt, végrendeletét hozzá helyezte le.¹⁾

¹⁾ Lásd 1845 jul. 23-án az Egyházi Tanácshoz irt levelét.

Otthon és a gazdaság körül cselédei félve szerették. Szigorú volt velük, épen mint magával szemben, de igazságos és méltányos. Jobbágyainak jó földesura volt. Jó szíve a szegény embert sajnálta, de politikai nézetei nem voltak demokratikusok. Munkaközben, ha pihentek dolgozói, a szegény emberek bajait részvétellel hallgatta; megérdemelt, jogos kívánságukat teljesítette; de rettegtek tőle a lomhák, megbízhatlanok. A gőgös embereket utálta; de leereszkedésében akkor is volt valami aristokratikus, mikor munkásainak ebélközben diákéletéből anekdótákat beszélt. Jellemzéséhez érdekes adat a következő, mit nekem kérdezősködésem alkalmával mondott el egy rokona. Ugyanis még leánykorában egyszer ott levén, az öreg ural egyútt mentek a postakocsival Szászvárosról Csigmóra. Utközben két oláh jött velök szembe terhelt szekerekkel. A kocsis fúni kezdte a postasípot, hogy azok térjenek ki. Erre dühében Koncz János majdnem a kocsis nyaka közé vert az ostorral; feddését így végezte: „Bár te is szegény ember ne volnál, te haszontalan. Ezekből lenne zsarnok ur! De az Isten tudta, hogy minek teremtse őket.“

Hunyadmegye közügyeiben, a melyekre mint nagyhirtokosnak befolyása volt, szeretett résztvenni. E megye a 30-as években táblabírói méltóságot adott neki. Igazi táblabírói alak, olyan értelemben, a hogy Petőfi s mások gúnyolódása után mi gondoljuk a typicust, nem volt. Aristokratikussága nem hiányzott hozzá, hanem nem volt meg maradias vaskalapossága, meg aztán sok bort inni, keveset dolgozni, s más halandókat, a kik nem születtek urnak, lenézni nem szeretett.

Ilyen viszonyok között élt Szászvároson és Csigmón egyszerűen, takarékosan; fényt, pompát s még kényelmet sem ismert maga körül. Szobái berendezésében, étkezésében, ruházkozásában: egyszerű, tiszta, egészséges, hasznos, ezek voltak jelszavai. Fősvény nem volt, de nagyon takarékos.

Minél inkább szaporodtak évei, annál inkább bántotta az a gondolat, hogy családot nem alkotott volt. Ha kérdezték, hogyan történhetett ez, azt felelte: mikor akart, akkor nem lett volna jó s szerencsére lebeszélyték róla; mikor kellett volna, akkor nem voltak olyan körülményei s azután minél tovább maradt, annál jobban elkésett vele. A részleteket nem ismerjük. Egy természetes fia maradt volt Gyalakután egy szép oláh leánytól, a kinek jövőjéről jó előre gondoskodott.

Még a 20-as években elhatározással érett lelkében az a gondolat, hogy utódává egy Koncz nevűt teszen, a kit méltónak ítélend és az unitáriusok iskoláinak még életében összegeket ad, hogy azok bizonyos idő alatt fejlődjenek egy nagyobb alapítványnyá. Ez időtől fogva magához vette egyik-másik rokonát, hogy kiismerje és többet taníttatott közülök.

Az 1848—49-iki forradalom reá is sok szerencsétlenséget hozott. Oláhságtól környezve élt. Azonban halljuk a saját szavait: „A szomorú forradalom — írja — többek között az én kicsiny házat is porrá tévé, — elszegényedtem, csaknem porrá lettem.“¹⁾ Más levelében így részletezi: „mind Csigmói mind Szászvárosi házaim az utolsó fakalányig nemcsak tökéletesen kipredáltattak, hanem ajtaim, ablakaim, szoba-padlásaim feldaraboltattak, vasrostélyos ablakaim a padlásig levagdaltattak; és ez két ízben történt, mindenkor az oláhok által. — A magyar rövid kormány alatt ugyan az első rombolásokat bevégeztem vala, de az utolsó tévelygés még nagyobb lőn az elsőnél; akkor két béres szekereim 12 ökrökkel, minden visszakapott portékáim, marháim, méheim, tulajdon szekereimre udvaromból felpakolt drága portékáim füstbe mentek a havasokra vitettek. — Két hetek alatt 30 postalovaim a magyarok, császáriak és muszkák által — így kamaráim, teli pinczém — oda lettek. 2000 forint értékű könyvtáram a Csigmai határra kihordtatott és ott tétetett hamuvá. — A postán szenvedett káromért mind ez óráig semmi kárptólást nem kaptam!“²⁾ Egyszer élete is veszélyben forgott; Juon nevű oláh zsellérének köszönhette megmentését. Az elrejtette egy sűrű berekben Szászvároson és néhány napig ott a felesége-fözte étellel titokban tartotta, mignem elmene-külésére alkalom kínálkozott. Alattvalói között akadt, ki ura iránti szeretetből életét is kockáztatta! Irományai egy részét,³⁾ ezüstne-műit és pénzes ládáját szintén ez a becsületes oláh ásta el és mentette meg. Mivel jutalmazta ezt az embert, nem tudjuk.

Mikor honvédeink az oláh tábort a havasokra felszorították, birája, hihetőleg az ő beleegyezésével, az oláhok számára gabonát adott el Csigmóról. Attól félték: ha szép szerével nem adnak, erőszakkal fogják elrabolni. Ez a magyar kormánynak tudtára jutott.

¹⁾ Koronkához 1856. ápr. 19. irt levele.

²⁾ Koronkának 1856. május 27-én írja.

³⁾ A mi Csigmón volt, könyveivel együtt elégették. L. 1856. ápr. 19-én irt levelét.

Konczot tehát az ellenség titkos élelmezése által elkövetett hazaárulás büneért kereset alá fogták. A rögtönítélő bíróság előtt ártatlan-sága kitűnően, felmentették. Az elmenekült bírója által elkövetett bűnért 300 frt bírságot fizetett. Ezen kívül minden tiltakozása ellenére, az ottan felállított rögtönítélő székben halálbüntetés terhe alatt a zöld asztal mellett ülésben részt kellett vennie.¹⁾

Vérbirósága miatt történt harmadfél évi hurczoltatása. Mint ilyen 5 oláhot felakasztatott a vidéken tett garázdálkodásaiért. Más adat szerint hármát végeztetett ki, kiket Csigmón szénakazlai felgyujtása közben csiptek volt el. A vérbiróság „felsőbb kegyelemnél fogva az akasztófa elengedésével két esztendei raboskodásomai a K. Fejérvári kaszamatban és jószágaim confiscálását huzta maga után.“²⁾ Irja imént említett levelében. Elítéltetése Nagy-Szebenben történt, hol 2 hónapig volt vizsgálati fogságban. Jószágai confiscálását, a mit szintén kimondott volt az ítélet, úgy került ki, hogy még elfogátása előtt egyik rokonára iratta oly bizalmas megegyezéssel, hogy kiszabadulása után, a zavaros idők lejártával ismét kapja vissza. . .

Az unitáriusok Képviselő Tanácsa fogsága alatt, 1852-ben kérelmet intézett a fiatal császárhoz, ki akkor épen Erdélybe körutra készült, a melyben betegességét és hajlott korát hozva fel, kérte számára a kegyelmet,³⁾ de a Székely Mózes püspök helyettes által benyújtott kérésre a kolozsvári kapitányság a felség tagadó válaszát tudatta.³⁾ Hosszab időre volt elítélve, de hihetőleg az említett kérés is megtette a maga hatását, mert 1853. őszén a császári kegyelem megnyitotta börtöne ajtaját. Szászvárosi birtoka confiscáltatásától — erre nézve nem egyezkedett volt a főlebb említett módon, még folytonosan tartott 1856. szeptember haváig; akkor aztán teljes amnestiroztatása ujságilag nyilvánossá tétetett.⁴⁾

A fogság és öregség erős testét megtörte, régi betegsége a haemorrois (aranyér) alig elviselhetővé fejlődött; ⁵⁾ háta meggömbült az öregségében is erős férfiúnak és különösen szemei annyira meggyengültek,⁶⁾ hogy már-már a megvakulás veszélye fenyegette. De erős lelkét nem ezek törték meg!

Most régi két gondolata: örököse kérdése és alapítványai még inkább foglalkoztatták erős lelkét. Nővérei unokáit gondozta, tanította,

¹⁾ A tulsó lapon 3. szám alatt idézett levelében mondja.

²⁾ L. 1852. 259. jk. sz. alatt.

³⁾ L. E. K. T. 1853. 222. jk. sz. alatt kelt határozatát.

⁴⁾ L. ez évben szept. 18-án Koronkához irt levelét.

⁵⁾ 1837. novemberben irt levele.

⁶⁾ Koronkához 1856. ápr. 19-én irt levele.

szegény rokonait folyvást segítette,¹⁾ de örököse kérdésénél a Koncz név volt fő előtte. Egy méltó Konczot szeretett volna találni. Kis-Solymosi ma is élő Koncz Jánost — a nagyapjok volt testvér — Segesváron két, Sz.-Keresztúron négy évig taníttatta, embert akart belőle csinálni, de nem sikerült. Kis-solymosi birtokát, melyet maga szerzett volt vissza az ősiből és a szászvárosit mégis régi terveszerint ennek hagyta. Vetette szemét Koncz Gergelyre, az Imre testvérére, kik egy Tordára került Koncz utódai; nézett Koncz Sándorra, kissolymosi nem távoli rokonára, taníttatta is mindkettőt, de amaz korán elhalt, ez pedig méltatlannak látszott. előre visszaélt bátyja jóságával. Számításba kellett jönnie K. Imrének is.

Nem csodálkozhatunk, ha végrendelete sok gondot okozott neki. A 30-as évektől 1857-ig Koronkához alapítványai tárgyában több levele van meg. Mindegyre írja, hogy végrendeletét megváltoztatta, újat írt, úgy, hogy 10-re is rámegey ezeknek a száma. Mily okai lehetnek, hogy örökösére nézve akaratát annyiszor kellett változtatnia, arra nézve álljon itt csak egy a sok közül. Barabás Mózes Judith nevű nővére fia, az ő segítségével Kolozsváron tanult. Jó felfogású volt, élet-ész is nézett ki belőle. Szászvárosra utódának ezt az ifjút szemelte ki egy időben, írásba is tette, tudtára is adta neki. Egyszer csak beállít Mózes: „Kedves bátyám! adja ki az örökségemnek bár felét, okosan bánok vele. Nincs mit tennem! Az iskolából kicsaptak.“ A consilium abeundi az iskolafőnök meghurczolásáért történt. Koncz a szegyéntelen ifjút először elverte s azután végrendeletének illető részét kitépve, darabokban a jómacárnak adta e szavakkal: „Nesze kedves öcsém, tedd zsebedbe az örökségedet s lódulj vele!“ Utolsó végrendelete állítólag 23 ivre terjed. Koncz János az öreg halála után szászvárosi örökségét potom áron (4500 frtért) jónak látta eladni. Csigmói birtokát a Koncz Imre kezén olyan feltétellel hagyta, hogy épen adja át fiának.

N. S. Koncz János pontos, szorgalmas, mivelte lelkü, józan életü, becsületes ember volt s nem csoda, ha többször fájt neki nőtlenül maradása, mikor pontatlanságot, élehetetlenséget, nem egyenes lelkiséget, alant járó gondolkozást tapasztalt azoknál, kiket lelki nagyságban is utódainak szeretett volna tudni. Mindene volt, mindent szerzett magának öreg napjaira, csak nyugalmat nem tudott szerezni. Látta, hogy a jövő egyszerre megsemmisítheti, ha ő szemét behuny-

¹⁾ Azok ma is beszélnek, de okmány is igazolja: 1845-ben Koronkához is küld pénzt Barabásnénak és nemes Koncz Pál öcscsének átadás végett. L. május 3-án és 24-én kelt leveleit az említett levéltárban.

ta, a mit egy hosszú élet sok-sok fáradságával, küzdésével megteremtett. Élte vége tragicussá talán nem lett volna, ha a maga idején megnősül. Az önmeghasonlásnak lelkében kifejlődött tragicuma, a minék teste megtörésében is része volt, magyarázza meg és teszi természetessé, hogy ekkor általában nem igen tud bizni az embekekben. Alapítványait is megsemmisüléstől félti: kamatoztatásuk, kezelésök, elhelyezésök és egyesekhez elhelyezett részletek behajtásának módjaira leveleiben folytonosan terveket ír, tanácsokat ad a kezelő bizottságoknak, aprólékosságokig menőleg.¹⁾

De lássuk most röviden, miután életének képét ismerjük, alapítványai történetét.

Említettük már, hogy még a 20-as években elhatározta volt, hogy az unitárius középiskoláknál szegény, jógyekezetű tanulók segítésére alapítványokat teszen. Buzdításul szolgálhattak ehhez azok a nagy áldozatok, melyeket ezen időben Széchenyi István és társai hoztak a nemzetnek.

A kolozsvári főgymnasiumnak 1829-ben 2000, 1830-ban 1000, összesen adott 3000 ezüst forintot; a tordaí gymnasiumnak három ízben 862 ez. frtot; a sz.-kereszturinak négy ízben, összesen 704 e. frtot, a toroczkói iskolának három részben 485 ez. frtot.

Mindezeket oly módon, hogy az alapítványok kezdődjenek 1829. szept. 1-ével. A ké öbb küldött összegeknek innen kezdve a kamatját is megfizette. A saját alapítványát mindenik iskolával egy három tagu bizottság által kívánja kezeltetni, meghagyván, hogy belőle unitárius vallásúnak kölcsönözni nem szabad és hogy a bizottságok minden 5 ik évben hozzá, a mig él, azután a consistoriumhoz adjanak be a kezelés módjáról számadást. Az összes alapítványok csak akkor kezdjék czéljokat szolgálni, ha egy általa előre kiszámított összegre felszaporodnak; ez számítása szerint megtörténik legtovább 1880-ra. Mindenikhez küldött 5—5 ez. frtot, a mivel csináltassanak az alapítvány és irományai számára egy-egy ládát, mely álljon a bizottságnál, hogy a kezelés pontosabban mehessen. A pénzek kezelésére utasításokat al mindegyre s kiköti a kamatos kamattal elhelyezést vagy a kamatok előre beszedését.

Ezek első leveleiben tett intézkedései. A pénzeket sokszor nem igen tudták számításainak megfelelően kezelni. Torda és Toroczkó többször nem küldött számadást a maga idején; e miatt aggódik, sürget. 1846-ban e két helyen nem akadván fizetés nélkül a keze-

¹⁾ Lásd mindenik és bármelyik levelét.

lésre bizottság, ezek pénzének kezelését a megnyílás idejéig az E. K. Tanácshoz Kolozvárra áttétetni rendeli, a mire, bár eleinte nem volt hajlandó, rávette az, hogy Sebes Pál rector az alapítványból saját czéljaira felhasznált. Ebben az évben alapítványa a lapokban közöltetett, a mi nem gustusára történt, mint egyik levelében megjegyzi, mert ő életében világi dicsőségre nem vágyik.

Koronka professor s mások is többször ajánlják, hogy még életében nyissa meg alapítványait, de mindannyiszor ingerült lesz, s azt feleli: tudja ő, hogy jobb ma egy veréb, mint holnap egy tuzok, de ő azért rendelkezett úgy a hogy rendelkezett, hogy érezhető legyen a segítség és tervétől senki kedveért el nem tér. Nem is tért el, még ha fontos ok kívánta is. Fogsága idején az E. K. Tanács Mikó Lővincz tanárt azon kéréssel küldötte hozzá, hogy engedné meg alapítványa egy részét egy a kormány által nagyon sürgetett tanári szék felállítására fordíthatni, míg az egyház pénzsükségén gyűjtés által segítve lesz. Indulatosan útasította vissza a Mikó által tolmácsolt kérést.¹⁾

Kevéssel halála előtt 1861-ben egy terjedelmes levelet intézett az E. K. Tanácshoz, melyben lemond rendelkezési jogáról és azt a Főtanácsnak adja át oly módon, hogy a leveleiben és végrendeletében kifejtett elvek szem előtt tartásával, alapítványával belátása szerint intézkedjék. A tanács ez alkalomból az alapítvány feltételeinek egybeállítására egy bizottságot küldött ki, melynek 1862. szept. első napjaiban tartott Főtanács elé terjesztette részletes jelentését. Akkor a Főtanács intézkedett az alapítványok ügyében is.

Elhatározták akkor, hogy a kolozsvári 50 kr. híján 17 ezer o. é. frtot tevő alapítvány 10 ezer frt tőkével nyilják meg olyképen, hogy ennek évi 600 frt kamatjával még azon iskolai évben kezdődjék meg a segélyezés; a theologusok és felsőbb gymnasiumokból 10 tanuló évenként 50—50 frt, az alsóbb gymn. osztályokból 4 tanuló 25—25 forint segítséget kapjon. A 10 ezer forinton felül maradt öszszegről, melyből még előbb azon évre a 600 frt ösztönd jakra levonatott, oly módon intézkedtek, hogy mint külön tőke gyümölcsözzék, a míg 10 ezerre nő; akkor fele menjen az

¹⁾ „Károly-Fehérvári fogságom alatt a kolozsvári Dom. Consistorium Deputatiót küldött a nyakamra a végre, hogy kicsiny fundatiomból egy professori fizetésre szakasztanak ki 8000 pengő Rfrtot; mely kívánságra válaszat negatíve tettem meg, nem kívánván semmivé tenni fundatiomat — — Által láttam én statusunk szegénységét, de röviden: Én egyedül nem vagyok unitárius status.“ 1856. ápr. 19-én irt leveléből.

alapítvány említett céljára, másik fele pedig legyen magva a három gymnasium tanárai számára megteremtendő nyugdíjalapnak, mely később a tordai és kereszturi alapokból is gyarapíttassék.

A kereszturi alap ekkor tett 6013 frt 14 krt., a tordai 6702 frt 67 krt, a toroczkoí 2137 frt 22 krt. Mindenik alapot az E. K. Tanács az egyház pénztárában külön kezelteti.

A kolozsvári Koncz-alap, melyből a tanári nyugdíjalapba 1881-ben áttétetett 3 ezer frt., 1887. decz. 31-én tett = 20,208 frt 84 krt.; a tordai, melyből ugyanakkor a tanári nyugdíjalapba áttétetett 1500 frt., tett 10,425 frt 44 krt és a toroczkoí 4,778 frt 64 krt o. értékben. A kereszturi Koncz-alap végre állami kötvényekben 3025 frtot, magán-kötvényekben 1870 frtot, kisegítő pénztárban 4,027 frt 44 krt, összesen = 8922 frt 44 krt. Ezen alapból is áttétetett a Koncz végrendelete értelmében 1881-ben a tanári nyugdíjalapba 1000 frt. A négy iskola összes tőkéje a jelen év elején összesen = 44,365 frt 64 kr.

A kereszturi 8922 frt 44 krt tevő alap jövedelméből adatik évenként 10 tanulónak ösztöndíj 200 frt., kezelésdíj 50 frt., a kereszturi gymnasium rajztanárának 1886. jan. 1. óta 100 frt., az 1887. szept. 1-én felállított új tanári széknek 50 frt., összesen = 400 frt. A többi a tőkét gyarapítja.

44,365 frt 64 kr! Ez a szám ékesen beszél a Koncz János érdemeiről. A megnyitások után hány szegény tanulónak nyújtottak segítyt! A tanári nyugdíjalapra is szép összeg szakítottatott el. Ezt is hozzászámítva, a Koncz-alapítványai az iskoláknál ma, kerek számban beszélve, tesznek ötvenezer forintot.

Ezenkívül végrendeletében a városfalvi, kis- és nagy-solymosi unitárius ekkleziáknak hagyott 50—50 ezüst frtot.

Egykori tanítványa, Szentiványi Dániel fiágon levő utódainak, kikkel Kolozsvárról eljövetele után folyvást barátságos összeköttetésben volt, hagyta egy pótló végrendeletében az iskolához tett alapítványainak megnyílásuk után a két első évben hozott kamatait, miről azonban nemeslelkű fia, László az 1862-iki Főtanács gyűlésén az ifjuság javára ünnepiesen lemondott.

Koncz Imrének, illetőleg fiának, Gyulának csigmói birtokát oly kikötéssel hagyta, hogy annak átvételekor az abrubbányai unitárius egyháznak fizessen 5 ezer frtot.

Hogy az unitárius egyház és iskolái érdekét áldozataikkal gyarapítsák, arra másokat is igyekezett rábeszélni. „Az Augustinovicsiana fundatoria is én doboltam reá lassan-lassan N. Augustinovic's urat.

Én adtam Farkas Sándor urnak az ideát.“ Jegyzi meg 1841-ben május 17-én Koronka professorhoz irt levelében. Nem egyszer sohajtt fel többi leveleiben: bár mások is ugy tennének a jövő biztosítása érdekében, mint ő, hiszen az egyházat semmiből felvirágoztatni nem lehet.

Rokonai közül az említettekén kívül taníttatta: a Barabásné fiai közül Ferenczet és Jánost, unokái közül pedig: Demeter Lőrinczet és Sámuel nevü testvére unokáját: Gazda Jánost. Mindössze taníttatott, vagy tanulásában segített rokonai közül hét fiut! Szegény rokonai általában sohasem fordultak hozzá a nélkül, hogy pénzségséget ne kaptak volna. Csak a pazarak, könnyelműek és a kik jóságával visszaéltek, kaptak tőle második vagy harmadik ízben pénz helyett szidást. Voltak bizony, a kik jósága által nekibátoritva, minden kigondolható okkal-móddal zsarolták. Ezek, ha rajtavesztés után kegyet többé nem találtak, a velők szembe éppen bőkezű rokont fősvénynek híresztelték.

Folytonos munkával, lankadatlan igyekezettel és sok-sok fáradsággal folytatott s jótéteményekkel megkoszoruzott életét 1862. mártius 13-án végezte be. Gyászjelentésének egy példánya nálam van. Nincs rajta egyetlen rokonának sem a neve. Mintha halálát maga jelentené. Nyolczvanhét évet küzdött az életben és azt sem érdemelte az ő szerzeményeiből gazdaggá lett örökösaitől, hogy bár a világ számára, a látszat kedvéért azt írják egy sötét szélű lapra nevükkel: fájdalommal jelentjük. Az iskolák nem voltak hálátlanok. A kolozsvári 1873-ban, a sz.-kereszturi pedig most jóltevője emlékét ünneppel tisztelte meg. Az a 35—40 tanuló, kik közül mindenik alapítványából minden hónapban 2—2 frt 50 kr segítséget kap, hálával emlékezik reá. Emléke csak alapítványaiban él ma-holnap. Sirja a szászvárosi temetőben jeltelen sir, mert az a rég lekopott írásu homokkő, ha eddig egészen el nem mállott, senkinek sem adja tudtára, hogy melyik az ő sirhelye. Áldást érdemlő porai felett nincsen rokon kezektől ápolt hant s nem rak oda friss koszorukat a rokoni kegyelet; de alapítványaiért a hála és kegyelet anyala azt a helyet meg meglátogatja és emlékét az elfeledéstől örökre megörzi.

Élete történetének végére érve, mit mondjak jellemzésére? Minden czifra beszédnél világosabban, hübben, szebben jellemzik ötlet élete története és tettei.

III.

BEZÁRÓ BESZÉD.

Tartotta: SÁNDOR JÁNOS, ig. tanár.

Tisztelt közönség!

Mielőtt a hála és kegyelet ez ünnepélyét bezárnám, bátor vagyok becses figyelmöket és türelmüket még néhány perczig igénybe venni.

Ez intézet kebelében már öt ilyen ünnepélyen szerepeltem. Még hányat érek, az a jövő titka! Mindig szent volt előttem a hála-ünnepélyek napja. Melegen érzett szívem azon magasztosan gondolkozó fők és hön szerető lelkek iránt, a kik adományaikkal ez intézet fenállhatását biztosítani igyekeztek; a kik a vallásos érzésnek, gondolatnak, hitnek, az erkölcsös életnek, a tudománynak, a honszeretetnek, úgy szólva, oltárt emeltek. Mélyen átéreztem jótéteményeik nagyságát, horderjét, üdvös következményeit. Tudván, hogy mit tett ez intézet, hirdettem, hogy mit tehet még a jövőben a felekezetnek, a nemzetnek.

A rege szerint, Antaeus küzdései közben, midőn ereje fogytát érezte, csak lábával érintette a földet, s új erőt nyert azonnal. Ilyen formán vagyunk mi is küzdelmeink között, csakhogy nekünk erőt, lelkesedést a továbbiakra, nem a földnek lábunkkal való érintése, hanem ez ünnepélyek adnak, midőn gyengülés mutatkozhatnék. Jóltevőink szellemei itt lebegnek közöttünk; megihletik lelkünket; erőnek, bátorságnak s kitartásnak lelkével látnak el bennünket. Példájok által hasonlókra buzdítanak. Szólnak hozzánk a szent könyvvel: munkálkodjatok nem az eledelért, mely elvész, hanem az eledelért, a mely megmarad az örökéletre.

Hogy az ők szellemök, áldozatkészségük megszálljon minket, szeretetök hasonló szeretetre buzdítson az egyház, iskoláink iránt, az mindig szükséges volt, de különösen az korunkban

Az 1883-ban alkotott középiskolai törvény életbe lépése óta ez az első hálaünnepélyünk. Most öt éve nagy reménnyel mentünk e törvény eleibe s hozsánnával igyekeztünk fogadni; jelenleg pedig, ez ünnepélyünk korában, nagy csalódások között szorongattatunk annak ű-ai által.

Ez intézetnek e nemes községben való elhelyezése, itt a Székelyföld nyugoti szélén, igazán gondviselészerű. Fontos, nemcsak felekezeti, de magosabb nemzeti szempontból is. Jóltevőink ezt felismerték, kormányunk nem látja. Törekvéseiből azt sejtjük, hogy polgári iskolává szeretné átváltoztatni. Ezt pedig a helybeli polgárság szükséglete nem kívánja, és mi magunk se óhajtjuk, nem akarván azon sorsra juttatni, a hová jutott sok állami felső nép-, pol-